

Бушаков В. А.

ЕТНОНІМИ, ПОХІДНІ ВІД НАЗВ ДЕРЖАВ (ДО СЕМАНТИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ ЕТНОНІМІВ)

Етнонімічним системам слов'ян, балтів, германців, фінно-угрів, тюрків та інших народів притаманні специфічні, характерні саме для них принципи утворення етнонімів, котрі залежать від стадії суспільного розвитку цих народів, особливостей їхньої матеріальної та духовної культури, але в етнонімії народів світу можна виділити й типологічну спільність, спричинену універсальністю людського мислення та загальним історичним ходом етногенезу [Агеева 1990, 229–230].

Назва країни й держави, зазвичай, утворюється від імені народу, який її населяє чи створив. Але в історії людства можна спостерігати і зворотний хід. У процесі формування етнічних та політичних спільнот між ними спостерігається певна сполучуваність. Завдання нашої розвідки полягає у виділенні в етнонімії особливого типу імен, що утворились від назв таких могутніх держав, як Китай, Японія, Корея, Ассирія, Візантія, Русь та Османська імперія.

У серії монографій, присвячених етногенезу та етнічній історії китайців, встановлено й досліджено різноманітні фактори утворення й розвитку етносів: природно-географічні, господарсько-культурні, соціальні, політичні, конфесійні [Крюков 1978–1987]. Варто зауважити, що етнотвірним та етностабілізуючим фактором слугувало китайське письмо. Китайська культура і державність формувались в ареалі конгломерату різномовних етнічних спільнот, злиттю яких в єдиний етнос сприяла універсальна ієрогліфічна писемність, придатна для передачі інформації на різних дуже несхожих між собою діалектах китайської і навіть інших мовах. Уніфікацією письма опікувався імператорський двір [Крюков 1978, 228–230].

Автори монографій виділяють кілька етапів етногенезу: “При наявності певних зовнішніх умов виникає сукупність етнотвірних факторів, під впливом яких з декількох (часто різнорідних) етнічних компонентів починає формуватися нова етнічна спільнота. У процесі її складання поступово, й аж ніяк не одночасно,

з'являються ознаки, що об'єктивно відрізняють її від інших синхронно існуючих етносів. Врешті, настає момент, коли ці об'єктивні ознаки знаходять віддзеркалення у колективній свідомості членів нового етносу, котрі усвідомлюють себе як певну спільноту. Саме поява чіткої етнічної самосвідомості, зовнішнім проявом якої є спільна самоназва, й може свідчити про те, що процес етногенезу завершився" [Крюков 1978, 291].

Етнічна самосвідомість, ймовірно, завжди будується на контроверзі "ми – вони", а мова є основною ознакою етнічної спільноти [Там само, 289]. Значення мовного фактора у визначенні етносів виражено в семантиці російського терміна *язык*, котрий значив 'мова', значив, також 'народь, земля, с одноплеменным населеньем своимь, с одинаковой речью', за Володимиром Далем. Згадаймо рядки з "Пам'ятника" Олександра Пушкіна:

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой,
И назовет меня всяк сущий в ней язык,
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой
Тунгус, и друг степей калмык.

Саме мовний фактор відбитий в етнімічній слов'янській антонімії *слов'яни* (люди зрозумілого слова) ↔ *німці* (ті, хто говорять незрозумілою мовою), хоча не виключено, що етнімі **слов'яне** може бути готського походження (від гот. **slawan** 'мовчати') і мати значення, аналогічне значенню етніміма **нѣмецъ** [Етимологічний словник. Т. 4, 99; Т. 54, 307].

У V ст. до н. е. в середній течії Хуанхе склалася етнічна спільнота древніх китайців *хуася*. Первісні китайці, протиставляли себе навколишнім племенам варварів і називалися *хуа* (华, інакше 華 **huà**), *чжухуа* ('усі хуа'), *ся* (夏 **xià**), *чжуся* ('усі ся'), *хуася*. Термін *ся* походить від назви династії Ся, що існувала у VI ст. до н. е. [Крюков 1978, 272–281].

Самоназва вживалась китайською спільнотою не лише щодо своєї етнічної ідентичності, а й для визначення її основних ознак та відмінностей. У період найвищої консолідації давньокитайського етносу (III ст. до н. е. – III ст. н. е.) однією з основних його самоназв було *люди Середньої держави* – **чжун го жень** (中國人: 中 **zhōng** 'середина', 'центр', 'середній'; 國, інакше 国 **guó** 'дер-

жава', 'царство'; 人 *rén* 'людина'). У XII ст. сунський чиновник Чжу Юй подав імператорові Хуей-цзуну доповідь із пропозицією реформувати існуючий набір етнічних найменувань китайців: "Династія Хань розповсюдила свій авторитет на землі Північного Заходу, й тому західні й північні варвари називають Серединну державу словом *хань*. Династія Тан поширила свій авторитет на землі Південного Сходу й тому південні й східні варвари називають Серединну державу словом *Тан*... Що стосується вжитку цих назв в офіційних документах, то усі вони повинні були б бути замінені на *Сун*. Якщо мені дозволено висловити мою скромну думку, вирази на кшталт *танський одяг* чи *ханські закони* здаються мені хибними. Було б краще, якби у всіх випадках ці назви були замінені на слово *хуа*". V–VI століттям датується початок вживання найменування династії Хань (漢 *hàn*, інакше 汉, 206 р. до н. е. – 220 р. н. е.) в етнічному значенні *люди хань* (漢人, або 汉人) щодо китайців, коли принципового значення набуло протистояння між ними та монгольськими племенами сянбї-табгач, котрі були завоювали Китай у IV ст. й заснували "пізньовейську" династію Тоба¹. У X–XIII ст. нарівні з *люди хуа* звичним стає *люди хань*. Поступово нова самоназва *людина хань* (*хань жень*) остаточно витіснила всі інші самоназви китайців [Крюков 1984, 280–283]. Саме найменуванню династії Хань судилося стати "згодом однією з найбільш розповсюджених самоназв китайців протягом усього середньовіччя аж до нового й новітнього часу" [Крюков 1983, 355].

У ханську епоху, як самоназва китайців, вживався ще й інший термін – *цінь*, котрий походить від назви попередньої династії Цінь (秦 *qín*, 221–207 рр. до н. е.). Автори спостерігають "наступну закономірність виникнення давньокитайських етнічних самоназв епохи Хань: *чжун го жень*, так і *цінь* первісно виражали приналежність до державно-політичної спільноти, а потім, зі зміною свого змісту, перетворювалися в етнічні самоназви" [Крюков 1983, 353–354].

Від назви давньокитайської імператорської династії Цінь походить назва Китаю та китайців у східних та європейських мовах.

¹ В давньотюркських рунічних написах китайці, як правило, називаються *народом табгач*, а імперія Тан – *державою Табгач*. Етнінім *табгач* у значенні "китайці" тюрки запозичили в согдійців [Крюков 1984, 277].

Етнонім **сун** та назва країни китайців **Cynstn** засвідчені у согдійських писемних пам'ятках [Крюков 1984, 276–277]. Від согдійців він став відомий персам (چين **ĉin**), арабам (الصين **'aṣ-ṣīnu**), грекам (*Kína*) і через латину (*Cina*) увійшов у європейські мови: англ. *China*, нім. *China*, італ. *Cina*, ісп. *China*, франц. *Chine*.

Етноніми зі значенням *китайці* походять від імені династії, що царювала на території усього Китаю чи якоїсь однієї його частини. Так, у японських писемних пам'ятках VII ст. китайці називаються **го** від імені династії У 吳 **wú**, яп. **go**; 222–280 pp. н. е.), що володіла південно-східною частиною країни в епоху Трьох царств, коли налагодились регулярні зв'язки японців з Китаєм [Крюков 1984, 276].

Протиставлення північних та південних китайців знайшло відбиток в етнічних самоназвах. У джерелах XII ст. з'являється новий етнонім **тан** (唐 **táng**), пов'язаний з назвою династії Тан (618–906 pp.). У XIII–XV ст. **танжень** було самоназвою південних китайців, відображаючи внутрішній поділ китайської етнічної спільноти. У XVII–XVIII ст. японці називали китайців *людьми тан* – **тандзін**. Пізніше термін **танжень** закріпився виключно за китайцями, котрі проживають за межами Китаю [Крюков 1987, 266–267].

Первісне ядро японського етносу сформувалося в області Ямато на острові Хонсю. Його основу склали, ймовірно, айну та австронезійці хаясо й кумасо, а на подальших етапах етнічної історії брали участь мігранти з Кореї та Китаю, остання велика хвиля котрих надала остаточні риси давній японській народності, “пов'язавши її міцними кровними узами із сучасним китайсько-корейським світом”. Відтоді японці утворили свою мову, прийняли китайську писемність й усвідомили себе як народ Ямато з особливою моделлю суспільства й культури [Вороб'єв 1980, 56–73]. Вперше (I – середина III ст.) японці згадуються у китайському джерелі “Вей чжі” як **вожень** (倭人:倭 **wō** ‘карлик’; *заст.* ‘японець’, ‘японці’, ‘японський’). У сучасній японській мові ієрогліф 倭 **wa** має значення ‘японський’ у застарілих сполученнях та є давньою назвою Японії – **yamato**. Нині японці називають свою країну *Ніхон*, або *Hinpon* (日本:日 яп. **hi**, **nichi**, кит. **rì** ‘день’, ‘сонце’; 本 яп. **hon**, кит. **běn** ‘корінь’, ‘основа’, ‘виток’, ‘рідні місця’), державу *Ніхонтоку*, або *Hinponтоку*

(日本国), себе від назви країни *ніхондзін* (日本人), а японську мову *ніхонго* (日本語).

Назви Японії та найдавнішої корейської держави Чосон (VIII–II ст. до н. е.) близькі за значенням. *Чосон* є корейським онним (по-китайськи) читанням китайської назви цієї країни – *Чаосянь* (朝鮮 **chāoxiān** ‘Корея’: 朝 **zhāo** ‘ранок’, ‘ранішній’, **chāo** ‘імператорський двір’, ‘династія’, кор. **cho**; 鮮 **xiān** ‘свіжий (про фарбу)’, ‘яскравий’, ‘чистий’, кор. **sŏn**). Можливо, що *Чаосянь* є китайською семантичною калькою давньокорейської назви країни – *Асадаль*, або *Асібальг*, що значить ‘перше світло’ [Бутин 1982, 11–15]. Назва корейської держави *Чосон* відродилася із встановленням династії Лі в 1392 році і зберігалася до 1897 року, коли Корею було перейменовано в імперію Техан. Самоназва корейців **чосон сарам** ‘люди країни Чосон’ у КНДР (朝鮮民主主義人民共和國 *Chosŏn Minjujuŭi Inmin Konghwaguk*) та **хангук сарам** у Республіці Корея (大韓民國 *Daehan-minguk*, скорочено *Hanguk*).

Давня держава Ассирія (аккад. **Aššur**, арам. **Ašūr** ~ **Aṭūr**, араб. **Aššūr**) у Месопотамії проіснувала майже тисячу років від XVII ст. до н. е. до її знищення близько 609 р. до н. е. Мідією та Вавілонією. Свое перше побудоване місто ассирійці назвали *Ашшур*, по імені їхнього верховного бога Ашшура. До XVI ст. до н. е. держава називалася *алум Ашшур* – ‘народ або община Ашшура’. Шумерські тексти III тисячоліття до н. е. називають ці землі у середній частині долини Тигра *Су-бір*, аккадські тексти III і II тисячоліть до н. е. – *Субарту* або *Шубарту*, що вчені вважають шумеро-аккадською назвою хурритів – племен, споріднених урартійцям. Хурритська мова, ймовірно, дожила в Ашшурі до кінця II тисячоліття [Всемирная история, 310–313].

З імперіонімом *Ассирія* пов’язана самоназва айсорів.

В Туреччині, Ірані, Іраку, Сирії та Вірменії мешкають айсори або сирійці, які сповідують християнство. Саме християнська релігія як етноконсолідуючий фактор дозволила їм зберегти національну ідентичність в оточенні зороастрійського, іудейського та мусульманського населення. Назва *айсор* є діалектною формою давньовірменського *асорі*. Самоназва айсорів – *атурая* (арам. ܐܬܘܪܝܐ), тобто *ассирійці*. Айсори є нащадками давнього семітського населення північних областей Передньої Азії [Народы Передней Азии, 295; Народы Кавказа, 617]. Розмовляють айсори різ-

ними арамейськими діалектами, письмовою і церковною мовою є новоарамейська, або сирійська [Церетели 1979, 10–13; Церетели 1991, 233–234]. В аккадських написах (вперше в XIV ст. до н. е.) згадуються кочові семітські племена арамеїв ('*ahlamē*, '*armāiē*, '*aramē*) – предки сучасних асирійців, котрі вторглися із степів у культурні області Месопотамії. Одним з компонентів в етногенезі сучасних асирійців, крім арамеїв, були й давні асирійці – етнічна група у складі аккадського етносу. У середньовіччі назва *Ассирія* була, зазвичай, рівнозначна назві *Сирія*, тому арамеї однаково називали себе *сирійцями* (*sūraiiē*) чи *ассирійцями* ('*aṭūraiiē*) [Церетели 1991, 194–195, 233].

Із Східною Римською імперією, яку в історичній науці прийнято називати Візантією, пов'язане походження етнонімів *romeї*, *румеї*, *уруми*, а також *румуни* та *аромуни*.

Римська імперія – *Романія* (лат. *Rōmania*, грец. '*Ρωμανία*), що була найвеличнішою державою античності, називалася за її головним містом – Римом (лат. *Rōma*, грец. '*Ρώμη*). 395 року, після смерті імператора Феодосія, Римська імперія розділилася на Західну Римську імперію та Східну Римську імперію зі столицею Константинополь, що був заснований на місці торгового міста Візантій і названий так у 330 р. на честь імператора Константина I (помер 337 р.). Константин I визнав християнську церкву і зробив перші кроки на шляху перетворення християнства в державну релігію. Західна Римська імперія припинила існування, з позбавленням у 476 р. влади її останнього імператора Ромула Августула Одоакром, котрий командував загоном германців в імператорській гвардії. У Візантії – офіційна назва *Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων* 'Імперія римлян (*romeїв*)' – римська імперська ідея не припиняла свого існування. Офіційною мовою була латина, яка поступово поступилася грецькій ('*ρωμαϊκή γλώσσα*). Східна Римська імперія проіснувала тисячу років, до падіння Константинополя, захопленого турками-османами в 1453 р. Грецький Константинополь став турецьким Стамбулом (тур. *İstanbul*).

Візантіїці вважали себе продовжувачами традицій Давнього Риму, своїх василевсів – спадкоємцями влади римських імператорів, себе називали *romeями* ('*Ρωμαῖοι*), тобто *римлянами*. Щодо давніх римлян (латинян) Константин Багрянородний вживав термін '*Ῥωμαῖοι*, транскрибуючи лат. *Rōmāni*. Термін *romeї*

був не стільки етнічним, скільки конфесійно-політичним, позначаючи християн, підданих християнської імперії. Давніх греків-язичників він називає *еллінами* (*Ἕλληνες*). Ромеї уникали вживати етніонім *греки* (*Гракої*) щодо себе [Константин Багрянородный 1989, 277, 440–441].

В Україні у Північному Приазов'ї мешкають маріупольські греки. Етнос маріупольських, або надазовських греків поділяється на дві етнографічні групи – грекомовних румеїв (самоназва *румэйс* ~ *румэйис* ~ *румэюс* 'румей', *румэйса* 'румейка', мн. *румэй*; *румэйка* ~ *румэка* 'румейською (мовою)') та тюркомовних урумів (самоназва *урум*)². Етнос сформувався у середні віки в гірському Криму в результаті візантинізації місцевого населення³. В часи Кримського ханства румеї, що мешкали в містах і в селах південно-західної частини півострова, де знаходилась столиця ханства – Бахчисарай, перейшли на татарську мову і стали називатися урумами. В 1778–1779 рр. румеї й уруми переселилися в Азовську губернію, де заснували місто Маріуполь, адміністративний центр утвореної національної округи, і села, яким дали назви селищ, залишених у Криму [Араджиони 1999, 6].

На Кавказі мешкають греки, котрі переселялися сюди з Анатолії, починаючи з XVIII ст. Більша їх половина зберігає грецьку мову і самоназву *ромеос*, решта, що іменують себе *урум*, засвоїли турецьку ще в Анатолії [Народы Кавказа, 421–424].

Романомовне населення Балкан слов'яни називали *волохами*: давньорус. *волохъ*, укр. *волох* (звідси *Волощина* 'Румунія'), болг. *влах*. Цей етнічний термін походить від кельтського етніоніма *Volcae* і до слов'ян міг перейти від готів, пор.: гот. **walhs*, давньоверхньонім. *walah* ~ *walh*, середньовірхньонім. *walch* 'чужинець, кельт, романець', англ. *Wales* [Етимологічний словник. Т. 1, 422]⁴. Візантійці теж називали балканських романців волохами – ново-

² Тур. *заст.* **Rum** 'Мала Азія'; **Rum** 'грек, що народився в Туреччині чи в іншій мусульманській країні'; *іст.* 'давній грек, візантієць' [Турецко-русский словарь, 738].

³ Поміж предків маріупольських греків можна бачити, ймовірно, іраномовний *фулльський народ*, який у християнство навернув св. Костянтин Філософ. Фулли локалізуються на місці сучасного Старого Криму (див. [Бушаков 1994]).

⁴ Про походження і значення етніоніма *волох* див. [Иванов 1979; Основы балканского языкознания, 143–144, 232–237].

грец. *βλάχος* ‘пастух-волох’, *βλάχιά* ‘волохи, мешканці Валахії’, ‘пастухи, скотарі’, а нині так називають себе мегленорумуни (*vla-șii*) та південна група істрорумунів (*vlâhi, vlâsi*) [Основы балканского языкознания 1990, 192, 221, 232].

До середини XIV ст. завершився процес формування самостійних волоських князівств Царя Роминяска (Валахія) та Молдова, а Трансільванія залишалась автономним воеводством у складі Угорського королівства. 1862 року Валахія і Молдова об’єдналися у Румунське князівство. З об’єднанням у 1918 р. Трансільванії з Румунією утворилась єдина національна держава румунської нації [Народы Зарубежной Европы. Т. 1, 605–607].

Самоназва румунів – *români*. Від етноніма утворений глотонім румунська мова (*limba românească, limba română*). Первісна форма етноніма була *rumân* (пор. рос. *румын*, болг. *румънец, румънка*), латинізоване написання *român* зазначено з XVI ст. [Основы балканского языкознания, 142].

Румуни, як і греки, сповідують християнство православного обряду. Спочатку служба в храмах правилася церковнослов’янською мовою, за канцелярську мову у князівствах Валахія та Молдова до початку XVI ст. також слугувала старослов’янська. Для румунської мови первісно використовувалася кирилиця, замінена 1860 року латинкою. Ідею латинського походження румунського народу і його мови розповсюдили у XVIII ст. історики та філологи, представники трансільванської школи.

На нашу думку, походження самоназви румунів пов’язане не з язичницьким чи католицьким Римом, а з Візантією, в якій формувався румунський етнос. Основними класами феодального румунського суспільства були закріпачені селяни (*rumîni, vecini, iobagi*) та бояри [Там само, 605]. Соціально-етнічний термін *rumîn* можна порівняти з російським *крестьянин* ‘селянин’ (з кінця XIV ст.), пор. болгар. *кръстянин*, грец. *χριστιανός*, лат. *christianus* ‘християнин’. Він був не чим іншим, як романським еквівалентом грецької назви підданців Візантійської імперії – *Ρωμαῖος*. На підставі латинської ідеї *rumîn* було етимологізоване з лат. *Rōmānus* ‘римський’, ‘римлянин’ і змінене в *român*.

Від *Rōmānus*, вірогідно, походить назва романомовних *румунців*, які мешкають у швейцарському кантоні Граубюнден – *Rumantsch* [Народы Зарубежной Европы. Т. 2, 305].

Назва Римської імперії збереглася в іменах історичних областей *Романья* (італ. *Romagna*) в Італії⁵ та *Румелія* (тур. *Rumeli*) на Балканах⁶.

19 серпня 1071 р. візантійська армія зазнала поразку від сельджуків при вірменському місті Манцикерт. На захоплених в Анатолії візантійських землях сельджуки на чолі з султаном Сулейманом (1077–1086 рр.) заснували *Румський султанат* з центром у віфінському місті Нікея. Після відвоювання ромеями Нікеї столиця сельджуцької держави була перенесена султаном Килич-Арсланом I (1092–1107 рр.) у центрально-малоазійське місто Іконій, або Коній, звідки назва *Іконійський султанат*. До початку XIV ст. султанат розпався. У 1289 р. румський султан надав Осману (عثمان), синові Ертогрула (вождя племені кайи⁷) титул бея, а 1299 року Осман, “майбутній епонім династії”, оголосив своє князівство самостійним. Османське князівство згодом перетворилося в Османську імперію (*Devleti Osmaniyye* [Redhouse 1992, 1285], *Devleti aliyye, Osmanlı İmparatorluğu* [Турецко-русский словарь, 225, 694]), одну з наймогутніших держав середньовіччя. Термін *Osmanlı* ‘османець’ спочатку означав приналежність до племені Османа або до бейліка Османа, а потім підданство Османської імперії. Сусідні народи іноді використовували це наймення щодо турків як етніонім, аби відрізнити їх від інших тюркських народів [Кримський 1996, 22–25; Еремеев 1971, 129–134; Петросян 1990, 12–14; Русско-турецкий словарь, 694]. Слово *турок* (*türk*) в устах городян і правлячих кіл було синонімом *селянина, плебея*. Ще на початку XX ст. *турками* називали лише турецьких селян, а городяни себе називали *мусульманами* [Еремеев 1971, 135].

Від назви держави *Русь* походить самоназва росіян – **русский**, а також самоназва закарпатських українців – **русин**, запозичена

⁵ Так називалися з VI ст. володіння Візантії в Італії, головним чином, Равеннський екзархат. Після падіння візантійського панування у VIII ст. територія Романь потрапила під владу лангобардів, потім пап, а з 969 р. перебувала у складі Священної Римської імперії.

⁶ Нині європейська частина Туреччини, виключаючи Стамбул. 1362 року турки-османи завоювали землі в Європі й перенесли свою столицю у місто Адріанополь (Едірне). Європейські володіння Туреччини одержали назву *Rumeli* (**Rum** ‘Візантія’ + **el** ‘народ’, ‘країна’).

⁷ В руських літописах це огузьке плем’я відоме як *ковуї*.

від словаків, пор. словацьке **Rus** ‘росіянин’, **Ruska** ‘росіянка’, **ruský** ‘російський’ та **Rusín**, ‘русин’, **rusinský** ‘русинський’. Назва держави Русь утворилася від скандинавського соціального терміна, який, можливо, пов’язаний з давньоісл. **drött** ‘дружина, загін охоронців, почту’⁸ або зі скандинавським ***rōþ(e)R** ‘учасник морських походів’ і входить в один ряд з історичними термінами *варяг*, *вікінг* (> *витязь*) та *колбяз*. Цей термін дав західно-фінське ***rōtsa** / ***ruotsa** ‘скандинав, варяг’ (фін. **Ruotsi** ‘Швеція’, **ruotsalainen** ‘швед’, естон. **Rootsi**, водське **Rōtsi**, лівське **Rùotš** ‘Швеція’), від якого через давньоненецьке ***luetsá** походить назва росіян у ненецькій та сибірських мовах: нен. **lūca**, енец. **ʔuot’a**, нганасан. **lūsa**, евенк. **lūča**, (**lōča**, **nōča**), евен. **ńūči**, нан. і маньчж. **loča**, удег. **lusa**, якут. **luča**, **nuča**, бурят. **lūca**, нівх. **лотя** [Хелимский 1985, 211; Константин Багрянородый 1989, 297–299]. Дружину князя складали скандинави-русь, вони були опорою його влади, що й обумовило назву новоутвореної держави. Принагідно зазначимо, що титул *князь* (**кѣнѣзь**) також походить з германських мов. Література, присвячена походженню назви *Русь*, надзвичайно широка, огляд гіпотез про скандинавське, слов’янське, готське, іранське, кельтське та індоарійське походження імені див. [Константин Багрянородый 1989, 293–304; Агеева 1990, 116–152].

У Київській державі, за свідченнями візантійського імператора Константина Багрянородного (сер. X ст.) та інших авторів, руси були панівною соціальною верхівкою, яка збирала данину з племен, що мешкали на територіях, підвладних київському князю. Прийняття князем Володимиром християнства в 989 році посприяло поступовому розпаду племінної самосвідомості розрізнених східнослов’янських племен і появі понять *Руська земля* та *руські люди*, як окремої етнічної спільноти [Развитие этнического самосознания, 104–111]. Скандинави були зручною, етнічно ней-

⁸ Пор. готське **drauhtinon** ‘бути у поході, відправлятися на війну’, **drauhtinassus** ‘похід’, **ga-drauhts** ‘воїн’, давньоангл. **dryhtguma** ‘воїн’ (**guma** ‘чоловік’), давньоангл. **dryhten**, давньоісл. **dröttin** ‘король’, давньовірхньонім. **truht** ‘громада, загін, кортеж’, **truhtin** ‘воєначальник’. Наведені германські лексеми можна зіставити з генетично спорідненими праслов. ***drugь** ‘товариш’, литов. **draūgas** ‘товариш, супутник’, латис. **drāugs** ‘товариш’ (див. [Етимологічний словник. Т. 2, 133–134]).

тральною військовою силою, яку великі князі використовували проти племінної знаті для об'єднання різноплемінних земель під своєю владою. Опора перших давньоруських князів на загони скандинавів спричинила перехід назви *русь* на князівську дружину в цілому. Оскільки ототожнення назви племінного союзу (згодом народності) з іменем правлячої верхівки є типовим явищем для раннього середньовіччя, з'явилося поняття *Русь, Руська земля* – усі підвладні великому князю території, що у візантійській літературі відображено вперше в назві '*Ρωσία*' в трактаті Константина Багрянородного [Константин Багрянородий 1989, 306–307].

Політика примусової русифікації українців, білорусів і неслов'янських народів, так званих іноrodців, що проводилася в імперській Росії, набула нової якості в Радянському Союзі. На XXIV з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу (1971 р.) було висунуто теоретичне положення про народження *радянського народу* (рос. *советский народ*) – “нової історичної, соціальної та інтернаціональної спільноти людей, що має єдину територію, економіку, соціалістичну за змістом культуру, союзну загальнонародну державу й спільну мету – побудову комунізму”. Загальною мовою міжнаціонального спілкування була проголошена російська. Добровільно-примусова русифікація стала всепоглинальною. В Радянській енциклопедії стверджувалось, що “представники будь-якої нації та народності СРСР вважають себе передусім радянськими людьми” [Калтахчян 1976]. Дочекатися, коли в паспорті громадян (звісно, за їхнім бажанням) у графі *національність* записуватиметься російською, безумовно, мовою імперський квазіетнонім *советский*, не довелося, бо “Союз нерушимый республик свободных” – спадкоємець Російської імперії – припинив своє існування. Комунізм припинили будувати, але наслідки царської і радянської національної політики породжують нині чимало мовних та етнічних проблем в Україні та інших державах, включно й саму Росію.

Від виділеного в результаті проведеної розвідки типу етніонімів, похідних від назв держав – *імперіонімів*, слід відрізнити етніоніми, що походять від географічних назв країн: *українці, білоруси, молдовани, голландці, іспанці, копти, каталонці, провансальці, ісландці, мальтійці* тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Агеева Р. А. Страны и народы: Происхождение названий / Р. А. Агеева. Москва, 1990.

Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: История изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.) / М. А. Араджиони. Симферополь, 1999.

Бутин Ю. М. Древний Чосон (историко-археологический очерк) / Ю. М. Бутин. Новосибирск, 1982.

Всемирная история. В десяти томах. Т. I. Москва, 1955.

Бушаков В. А. Про Фульський народ і його священний дуб у Житії Костянтина Філософа та локалізацію міста Фулли і Фульської єпархії / В. А. Бушаков // **Україна в минулому.** Вип. 5 / НАН України. Інститут української археографії. Львівське відділення. Київ; Львів, 1994.

Воробьев М. В. Япония в III–VII вв. Этнос, общество, культура и окружающий мир / М. В. Воробьев. Москва, 1980.

Еремеев Д. Е. Этногенез турок (происхождение и основные этапы этнической истории) / Д. Е. Еремеев. Москва, 1971.

Етимологічний словник української мови. У семи томах. Т. 1 (А–Г). Київ, 1982.

Етимологічний словник української мови. У семи томах. Т. 2 (Д–Копці). Київ, 1985.

Етимологічний словник української мови. У семи томах. Т. 4 (Н–П). Київ, 2003.

Етимологічний словник української мови. У семи томах. Т. 5 (Р–Т). Київ, 2006.

Иванов В. В., Топоров В. Н. К вопросу о происхождении этнонима “валахи” // **Этническая история восточных романцев. Древность и средние века** / АН СССР. Институт славяноведения и балканистики. Москва, 1979.

Калтахчян С. Т. Советский народ / С.Т. Калтахчян // **Большая Советская энциклопедия** (В 30 томах). Изд. 3-е. Т. 23 (Сафлор-Соан). Москва, 1976.

Константин Багрянородный. **Об управлении империей.** Текст, перевод, комментарий / Под редакцией Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева / Древнейшие источники по истории народов

СССР / АН СССР. Институт истории СССР, Институт славяноведения и балканистики. Москва, 1989.

Кримський А. Історія Туреччини. 2-е вид. / А. Кримський. Київ; Львів, 1996.

Крюков М. В. Древние китайцы: Проблемы этногенеза / М. В. Крюков, М. В. Софронов, Н. Н. Чебоксаров. Москва, 1978.

Крюков М. В. Китайский этнос на пороге средних веков / М. В. Крюков, В. В. Малявин, М. В. Софронов. Москва, 1979.

Крюков М. В. Древние китайцы в эпоху централизованных империй / М. В. Крюков, Л. С. Переломов, М. В. Софронов, Н. Н. Чебоксаров. Москва, 1983.

Крюков М. В. Китайский этнос в средние века (VII–XIII вв.) / М. В. Крюков, В. В. Малявин, М. В. Софронов. Москва, 1984.

Крюков М. В. Этническая история китайцев на рубеже средневековья и нового времени / М. В. Крюков, В. В. Малявин, М. В. Софронов. Москва, 1987.

Народы Зарубежной Европы. Т. I / **Народы мира. Этнографические очерки** / АН СССР. Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва, 1964.

Народы Зарубежной Европы. Т. II / **Народы мира. Этнографические очерки** / АН СССР. Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва, 1965.

Народы Кавказа. Т. II / **Народы мира. Этнографические очерки** / АН СССР. Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва, 1962.

Народы Передней Азии / **Народы мира. Этнографические очерки** / АН СССР. Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва, 1957.

Петросян Ю. А. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки / Ю. А. Петросян. Москва, 1990.

Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья / АН СССР. Институт славяноведения и балканистики; Научный совет по комплексным проблемам славяноведения и балканистики. Москва, 1982.

Основы балканского языкознания. Языки Балканского региона. Ч. 1 (новогреческий, албанский, романские языки) / АН СССР. Институт языкознания. Ленинградское отд. Ленинград, 1990.

Турецко-русский словарь. 48 тыс. слов / А. Н. Баскаков, Н. П. Голубева, А. А. Кямилаева, К. М. Любимов, Ф. А. Салимзянова, Р. Р. Юсипова / АН СССР. Ин-т востоковедения. Москва, 1977.

Хелимский Е. А. Самодийско-тунгусские лексические связи и их этноисторические импликации / Е.А. Хелимский // **Урало-алтаистика. (Археология. Этнография. Язык).** Новосибирск, 1985.

Церетели К. Г. **Сирийский язык** / К. Г. Церетели. Москва, 1979.

Церетели К. Г. Арамейский язык // **Языки Азии и Африки.** Т. IV. Афразийские языки. Кн. 1: Семитские языки. Москва, 1991.

Redhouse J. W. **A Turkish and English Lexicon.** 2nd ed. / J.W. Redhouse. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.